

Pla de comunicació de
la fortalesa de Sant Ferran

Destapant 32 hectàrees d'història

Comunicació Cultural
Autora: Judith Carrasco Llensa
Tutor: Narcís Iglesias Franch

Fotografia de Jordi Renart

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ	
1.1 Inquietuds personals.....	5
1.2 Marc teòric.....	6
1.3 Metodologia.....	7
2. EL CASTELL DE SANT FERRAN	
2.1 Context històric.....	8
2.2 Òrgans que l'integren.....	9
2.3 Promoció del monument.....	12
3. INVESTIGACIÓ	
3.1 Recerca i recopilació de dades.....	13
3.2 Taula gràfica i resultats.....	14
4. ANÀLISIS COMPARATIVA	
4.1 Contingut mediàtic	15
4.2 Activitat turística, cultural i privada.....	18
4.3 Arquitectura, estat, accesos.....	22
5. INTERPRETACIÓ I ANÀLISI DELS RESULTATS OBTINGUTS	
5.1 Mancances de la fortalesa.....	23
6. PLANTEJAMENT ESTRATÈGIC DE COMUNICACIÓ	
6.1 Propostes d'acció de comunicació, actualització i promoció.....	26
6.2 Elaboració de missatges.....	30
6.3 Pla de difusió.....	31
7. POSSIBLES USOS	34
8. CONCLUSIONS	38
9. ANNEXOS	
8.1 Entrevista a Joan Manuel Alfaro i Guixot.....	40
8.2 Enquesta.....	43
8.3 Taula gràfica dels castells del territori de l'Alt Empordà	48
8.4 Taula gràfica dels castells de Girona.....	50
10. BIBLIOGRAFIA / WEBGRAFIA	54

PLA DE COMUNICACIÓ
de la
FORTALESA DE SANT FERRAN

Destapant 32 hectàrees d'història

RESUM

El Castell de Sant Ferran és un monument i fortalesa de Figueres construït l'any 1753, declarat bé cultural i d'interès nacional. Actualment pateix un deteriorament progressiu en l'àmbit cultural i turístic. Amb aquest treball proposo un pla actualitzat i complet de comunicació del Castell de Sant Ferran amb la finalitat de donar-li reconeixement patrimonial i cultural. Es durà a terme a través d'una recerca, anàlisi i disseny de la comunicació a partir d'una anàlisi comparativa respecte a altres fortaleses catalanes. Identificar les mancances comunicatives i de divulgació que presenta el Castell de Sant Ferran i plantejar una creació de contingut i formats comunicatius formen part dels objectius d'aquest treball.

PARAULES CLAU

Fortalesa, castell, monument, propostes, propietat, Sant Ferran, icona, comunicació, mediàtica, actualització, difusió, promoció, activitat turística i privada.

AGRAÏMENTS

Aquest treball ha estat possible gràcies al meu tutor Narcís Iglesias per guiar-me i recolzar un projecte tan apreciat per mi, al meu pare Joan Lluís Carrasco per mostrar interès per cada pàgina d'aquest treball i confiar en mi, al meu persistent i proper cap del castell de Sant Ferran, Joan Manuel Alfaro, per transmetre'm una gran estima cap a la fortalesa, als meus estimats companys guia i a totes les amistats i persones que han col·laborat en l'elaboració d'aquest treball.

1. INTRODUCCIÓ

1.1 Inquietuds personals

El següent treball neix de l'admiració i afecte que tinc cap a la fortalesa del Castell de Sant Ferran de Figueres. L'any 2015 vaig visitar com a turista per primer cop la fortalesa juntament amb la meva família i ho recordo com una experiència fascinant, em va meravellar descobrir tal monument al costat de casa. La meva verdadera curiositat cap al castell, però, comença comença l'agost del 2019. Aquell any, una amista anunciava per les xarxes socials una oferta laboral per la qual em vaig interessar. En pocs dies i de la manera més imprevisible, m'incorporo a l'equip del Castell de Sant Ferran com a guia turístic.

Quan menys m'ho esperava, em veig conduint un *Land Rover defender del 74* entre les majestuoses i imponents muralles de la fortalesa, remant una barca per les subterrànies cisternes, endinsant-me amb una llanterna a la mà a les mines de contra-atac i guiant un grup de persones pels racons més amagats de la fortalesa.

Entre els companys de feina, el meu cap Joan Manuel, l'arquitectura, la història i l'atmosfera de la fortalesa, redescobreixo una meravella al costat de casa que avui dia encara em segueix impactant.

Actualment encara hi treballo i com a habitual visitant, identifico mancances i contradiccions que em desperten la necessitat de compartir millores i propostes amb la finalitat de reivindicar la visibilització i reconeixement que mereix la fortalesa baluardada més gran d'Europa.

Com a figuerenca i fidel amant de la cultura i del patrimoni local, dispenso el següent treball on amb detall, estudi i cura, pretenc visibilitzar el deteriorament de la fortalesa, tant en l'àmbit cultural, arquitectònic, promocional i turístic a través d'un pla actualitzat de comunicació.

1.2 Marc teòric

Primerament cal definir el concepte de patrimoni cultural abans d'entrar en matèria. El patrimoni cultural és el conjunt de béns materials o immaterials de gran valor. Aquests valors i béns que han servit pel coneixement, per transmetre un missatge cultural i unes idees que sorgeixen arran de la identitat col·lectiva d'una societat i que s'han transmès al llarg dels anys.

El patrimoni cultural actua com a expressió de la identitat d'un poble i aporta un interès històric, cultural, arquitectònic, museològic, etc.

Aquest patrimoni es pot classificar en material, entès com el conjunt de paisatges construïts, de l'arquitectura i de l'urbanisme, de jaciments arqueològics, etc i en patrimoni immaterial, aquell que adopta diverses formes com els balls, la gastronomia, els mites, els costums, etc.

La transmissió i divulgació del patrimoni cultural ha variat enormement al llarg de la història. Els béns culturals eren antigament transmèsos a través de relíquies d'adoració, al llarg dels anys, però aquests béns s'han traslladat en espais d'educació. La forma més comuna de transmetre'ls és per galeries de col·lecció, com ara els museus.

Arribats a aquest punt, cal definir què entenem com a turisme cultural. Al llarg dels anys la societat ha realitzat viatges pel gaudí però sobretot per conèixer monuments i espais històrics d'arreu del món. El turisme cultural és entès com aquella forma de turisme que té com a objectiu el coneixement de monuments i espais de valor històric i cultural.

El turisme cultural ha evolucionat notablement al llarg del temps, han aparegut noves corrents artístiques, costums, etc, que han fet possible que el turisme cultural hagi evolucionat progressivament.

A principis dels anys seixanta, el turisme cultural agafa protagonisme, esdevenint un canal de contacte amb el passat.

El turisme cultural contribueix al desenvolupament econòmic d'un territori, a la integració social, a l'acostament entre els diferents pobles però sobretot contribueix i serveix per donar reconeixement al valor del patrimoni cultural a través de la conscienciació, la restauració, l'interès, cura i apreciació.

1.2 Metodologia

Diuen que l'art de la fortificació és aquell en què pocs es defensen de molts. El castell de Sant Ferran n'és un bon exemple. El monument de Sant Ferran és la fortalesa baluardada més gran d'Europa i tot i així, avui dia encara lluita i es defensa per si sola per destacar entre les icones catalanes i gironines.

Mitjançant una extensa recerca dels castells i fortificacions de l'àmbit alt-empordanès i gironí juntament amb una catalogació i classificació procedirem a realitzar una anàlisi comparativa entre aquestes diferents fortaleses catalanes i el Castell de Sant Ferran. Els resultats obtinguts donaran peu a plantejar diverses propostes dissenyades amb la finalitat de combatre les actuals mancances comunicatives i divulgatives del Castell de Sant Ferran.

El treball compta amb una entrevista amb el vicepresident i cap de la Fundació les Fortaleses Catalanes, Joan Manuel Alfaro, qui revelarà l'esforç i obstacles que hi ha al darrere de la promoció i visualització del monument juntament amb una enquesta on els mateixos figuerencs, figuerenques i ciutadans dels pobles veïns compartiran els coneixements que tenen del Castell.

2. EL CASTELL DE SANT FERRAN

2.1 Context històric

La fortalesa de Sant Ferran de Figueres és el monument de major extensió de tot Catalunya i la fortalesa baluardada més gran d'Europa. Amb 320.00 m² de superfície i amb un perímetre exterior de 3.125 metres, Sant Ferran és molt més que una estructura de dimensions monumentals. En ella s'hi varen materialitzar els grans avenços tècnics de l'època, entre elles, l'enginyeria, la hidràulica, urbanística, la higiene i la sanitat.

El Castell de Sant Ferran sobrepassa molt el seu paper dissuasiu dins l'estratègia militar. La seva autèntica dimensió tan sols és possible abarcar-la tenint en compte el valor simbòlic i la seva harmonia i estètica. La fortalesa fou una immensa obra de prestigi de l'enginyeria militar hispana del segle XVIII i una plasmació clara de la política no bel·ligerant del monarca regnant del moment.

En el pla històric, Sant Ferran fou una conseqüència de la coneguda com Guerra de Trenta dels Anys¹, un dels efectes dels quals fou el retrocés cap al sud dels límits orientals entre les monarquies franceses i espanyoles. La nova frontera sortida del Tractat dels Pirineus² deixava als antics comtats catalans del nord sota la sobirania del rei de França i amb ells també les seves fortificacions.

L'Alt Empordà es va convertir en un camí obert a la invasió i que devia ser protegit. La construcció de la fortalesa de Sant Ferran es va anar ajornant durant gairebé un segle sencer. Finalment, el 1753, i sota el regnat de Ferran VI es dona inici a la construcció de la Fortalesa de Sant Ferran de Figueres, coneguda també com la fortalesa més bella de l'Europa de la Il·lustració.

L'obra, projectada pel reconegut arquitecte i enginyer militar Juan Martín Zermelo (1700-1773) i finalitzada pel seu fill, Pedro Martín Zermelo (1722 - 1790), podia allotjar un total de quatre mil soldats amb reserves d'aigua i subministraments suficients per suportar un any de setge. Foren necessaris gairebé quatre mil obrers diaris per a alçar les muralles de la fortalesa i construir les defenses exteriors.

1. Conflicte bèl·lic que tingué lloc a Europa (1618 - 1648) i que modificà constantment les fronteres de diversos estats. Es prolongà en la guerra entre França i la monarquia hispànica fins al 1659.
2. Tractat internacional de 124 articles subscrit per Luis de Haro i Mazzarino, representants dels sobirans de les monarquies espanyola i francesa el 7 de novembre de 1659, a l'illa dels Faisans, entre la frontera francesa i espanyola, amb l'objectiu de posar fi al conflicte iniciat el 1635, durant la Guerra dels Trenta Anys.

Després de la mort del rei, els treballs s'endarreriren, les obres dels edificis interiors seguiren un ritme irregular fins a finals del segle XVIII i fins al 1792, no li va ser assignada la guarnició.

L'entrada en servei de la fortalesa va coincidir amb els dos últims conflictes armats amb el país veí, per aquest motiu l'històric bèl·lic d'aquesta és reduït. Durant la Guerra Gran (1793-1795) Sant Ferran va jugar un paper logístic com a base d'operacions i aprovisionament. El 1808, a l'inici de la Guerra del Francès, va ser ocupat per les tropes napoleòniques en qualitat d'aliades. El 1811, un grup de miquelets del país el va recuperar per sorpresa per mitjà d'un astut cop i s'hi van mantenir durant quatre mesos.

En el decurs de la Guerra Civil (1936-1939) la fortalesa va ser punt de concentració de les Brigades Internacionals, magatzem distribuïdor de material bèl·lic i també refugi d'una part del tresor artístic espanyol. Va ser aquest conflicte el que va donar a Sant Ferran un inesperat paper rellevant, quan es va convertir per unes setmanes en seu del Govern de la República espanyola. L'1 de febrer de 1939 va tenir lloc a Sant Ferran la darrera reunió de les Corts de la República espanyola.

Durant la Postguerra es van iniciar les obres de restauració destinades a habilitar la fortalesa com a aquarterament, ús que se li va donar fins a la dècada del 1960. Finalment, el 1996, fou oberta a la visita pública.

2.2 Òrgans que integren el castell

Els principals òrgans que formen i gestionen el Castell de Sant Ferran són el Consorci, la Fundació Fortaleses Catalanes i l'associació Amics del Castell de Sant Ferran.

Per una banda, el Consorci és una entitat que neix arran del Conveni de Col·laboració, subscrit el 6 de novembre de 2003, entre el Ministeri de Defensa, la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Figueres. El Consorci, és doncs una entitat pública, sense ànim de lucre, que coopera econòmicament, tècnicament i administrativament amb les mencionades entitats, amb l'objectiu de gestionar i organitzar les actuacions relacionades amb la conservació i restauració de la fortalesa, juntament per impulsar el valor cultural d'aquesta.

Per altra banda, la Fundació Fortaleses Catalanes és l'òrgan que s'encarrega de gestionar i fer possibles les visites convencionals i guiades dins la fortalesa. A més de gestionar

l'activitat i intervenir en el manteniment del Castell de Sant Ferran, també actua per tot el patrimoni del territori català.

Es tracta d'una entitat constituïda el maig de 2002 i inscrita al Registre de Fundacions de la Generalitat de Catalunya.

A la seva pàgina web, <https://lesfortalesescatalanes.info/ca>, concretament a l'apartat de "La Fundació", destaca altres funcions externes a l'àmbit figuerenc, entre elles:

" - Duu a terme un estudi tècnic i històric profund dels monuments militars, moderns i contemporanis, conservats en l'actualitat a l'espai cultural català; en especial, els ubicats al Principat.

- Difon els resultats de l'estudi anterior mitjançant tot tipus de publicacions i suports de caràcter divulgatiu i didàctic. En la mateixa línia, la Fundació promou jornades, cursos i altres activitats culturals encaminades a la difusió del coneixement del Patrimoni Monumental Militar de Catalunya. Tot això sempre a fi d'aconseguir el reconeixement i la valoració social que condueixin a la protecció efectiva d'aquest patrimoni.

- Genera i gestiona diferents activitats en l'àmbit del turisme cultural, que col·laboren al coneixement i a la conservació dels monuments militars en les seves millors condicions d'autenticitat.

- Col·labora amb aquelles entitats públiques o privades en l'espai administratiu del qual radiqui qualsevol dels béns culturals constitutius del Patrimoni Monumental Militar de Catalunya, es trobin o no sota la seva gestió directa i les assessora, mitjançant els convenis oportuns.

- Promou el bescanvi d'experiències entre els gestors de monuments militars que, si bé estan situats sota diferents administracions, es troben units per una trajectòria històrica en comú. En la mateixa línia preconitza tant la difusió publicitària col·lectiva d'aquests com la seva interpretació segons un context didàctic comú. Tot això fruit de la decidida vocació de col·laboració transfronterera que caracteritza la Fundació".

Principis extrets de <https://lesfortalesescatalanes.info/ca>

Finalment, l'associació d'Amics del Castell de Sant Ferran es tracta d'una organització sense ànim de lucre que es crea l'any 1996 i es declara d'Utilitat Pública per la Generalitat de Catalunya l'any 2006. L'objectiu de la qual és la conservació, estudi i investigació del patrimoni juntament amb l'edició i divulgació de fons bibliogràfics complementada amb seminaris, congressos i jornades. A més, organitza i du a terme activitats socials i promou activitats culturals, educatives, esportives, entre d'altres.

EMPORDÀ

Empordà 20.10.2020

Els Amics del Castell volen acostar els joves a la fortalesa figuerenca

► Potencien el seu estudi i coneixement amb la convocatòria del Premi de recerca de Batxillerat

REDACCIÓ FIGUERES

■ L'Associació d'Amics del Castell de Sant Ferran ha fet un important pas endavant per ampliar el seu radi d'acció en la feina de donar a conèixer la fortalesa i, al mateix temps, impulsar la recerca sobre aquesta entrè els estudiants empordanesos. Divendres, a la seva seu, es va presentar el Premi de Recerca de Batxillerat que porta el nom de l'entitat. La proposta va ser presentada per César Barrenechea i Fede Luque, president i vicepresident, respectivament.

César Barrenechea va explicar que «els estatuts de l'associació, en l'article 3 sobre les seves finalitats, diu que s'ha de donar a conèixer aquesta fantàstica fortalesa» situant el Premi com una nova eina per aconseguir-ho i que s'afegeixen a les activitats que normalment es fan, «com ara exposicions, presentacions, conferències, publicació d'un llibre cada any, competicions internacionals de petanca i nomenament del personatge de l'any».

També va recordar que «l'associació té cada dia més seguidors a les xarxes socials i que volen atreure els joves per tal que tinguin més vinculació amb els Castells» i per fer això s'ha creat aquest premi de treballs de recerca de Batxillerat.

El vicepresident i responsable de cultura, Fede Luque, va explicar alguns detalls d'aquest projecte

César Barrenechea i Fede Luque expliquen que l'entitat amplia les activitats amb fins educatius i divulgatius

La convocatòria està feta per als TDR que es fan a partir d'aquest curs pensant en el 2022

que considera «engrescador». «Volem participar en l'ensenyament amb un premi de batxillerat que permetrà estudiar i donar a conèixer millor la fortalesa amb els baluards més grans d'Europa. L'objectiu d'aquesta classe de treball de recerca no és exclusivament estudiar els fets històrics, militars o no, que van ocórrer al Castell sinó també investigar qualsevol altre punt de vista o de coneixement com ara social, antropològic, cultural, turístic, arquitectònic o tecnològic, que permetrà donar un impuls més a la promoció del nostre patrimoni».

Els dirigents de l'entitat han mostrat el seu agraïment a la regidoria de Cultura de l'Ajuntament i al Consorci del Castell «per l'entusiasme i la col·laboració en aquest projecte» i animen «a tot l'alumnat, de tots els centres públics i privats, a triar el castell de Sant Ferran com a punt de referència de la seva recerca».

César Barrenechea i Fede Luque durant la presentació del Premi.

Retall de premsa extret de la pàgina web dels Amics del Castell. www.amicscastellsantferran.org/noticies

20 d'octubre de 2020. Els Amics del Castell volen acostar als joves la fortalesa figuerenca: Potencien el seu estudi i coneixement amb la convocatòria del Premi del treball de recerca de Batxillerat. *Diari Empordà*.

2.3 Promoció del monument

Actualment, el monument de Sant Ferran no compta amb un departament de promoció.

Al llarg dels anys, però s'han realitzat certes campanyes publicitàries com per exemple a l'Oficina de Turisme de Figueres, on s'han creat anuncis publicitaris els quals incorporen la figura de Sant Ferran a més de la promoció directa que se'n fa des de la mateixa oficina.

El consorci compta amb la pàgina web castillosanfernando.org) mentre la Fundació Fortaleses Catalanes compta amb la pàgina <https://lesfortalesescatalanes.info/ca>, totes dues però amb una manca d'actualització notable.

Pel que fa a l'associació sense ànim de lucre dels Amics del Castell de Sant Ferran, amb la seva pàgina web <https://amicscastellsanferran.org/>, és la pàgina que compta amb més actualització i innovació de notícies i apartats.

3. INVESTIGACIÓ

Després d'una recerca profunda de tots els castells concentrats en l'àrea de l'Alt Empordà i la província de Girona, he realitzat una recopilació en format Excel d'aquests identificant la seva localització, el tipus, si és visitable, si es realitzen visites amb guia, els esdeveniments i funcions que acull, les observacions destacades i si disposen de pàgina web pròpia.

Seguidament he analitzat aquests apartats en cada castell, realitzant un filtratge i selecció, ja que a mesura que avançava amb la recerca, vaig poder apreciar que la majoria dels castells identificats es troben en estat de ruïnes, deteriorats o simplement abandonats. Així doncs, no aportaven cap contingut útil, a nivell de funció turística i cultural per a aquesta recerca i s'han conservat aquells que sí que disposen d'aquesta informació i serveis. Tot i així he decidit mantenir visibles en aquest treball a alguns d'ells en aquest estat deteriorat, ja que al cap i a la fi, són reconeguts com a castells.

3.1 Recerca i recopilació de dades

L'Alt Empordà i la província de Girona presenten reconeguts castells distribuïts en el seu territori com ara el Castell de Peralada, el Castell de Requesens, el Castell de Besalú, el Castell de Sant Mori, el Castell de Sant Gregori, el Castell d'Hostalric entre d'altres. Tots aquests notablement actius, acullen diverses activitats i ofereixen múltiples serveis d'entre visites guiades, estades amb pernoctacions, restauració, lloguer d'espais per a esdeveniments etc

Per altra banda però, tot i el gran nombre de castells que trobem escampats pel territori de l'Alt Empordà i la província de Girona, cal destacar que la majoria d'ells es troben en un estat de deterioració preocupant i en una deixadesa notable, ja que tan sols conserven algunes parets i restes de runes. Classifiquem també els castells que actualment són de propietat privada, alguns d'ells presenten bon aspecte, ja que s'utilitzen com a residència particular mentre que d'altres, tot i ser privats, han caigut en l'oblit i presenten un aspecte d'abandonament.

Els castells que presenten una bona restauració, acullen i adopten esdeveniments i funcions diverses. Aquestes propostes són possibles gràcies a les subvencions que reben de la Generalitat, l'Ajuntament, entitats, empreses privades i/o particulars.

Classificats tenint en compte les visites guiades, la seva atracció turística, el factor hostaler, els esdeveniments (culturals, esportius) i les activitats privades des del lloguer d'espais per casaments, festes privades, reunions d'empresa, entre d'altres.

Entre aquests castells més actius i amb activitat en destaco els següents.

3.2 Taula gràfica i resultats

Poca activitat	↑
Mitja activitat	↑↑
Molta activitat	↑↑↑
Cap activitat	---

CASTELL	ACTIVITAT TURÍSTICA	HOSTALERIA	ESDEVENIMENT PÚBLICS	ACTIVITATS PRIVADES
Castell de Peralada	↑↑↑ *alta atracció turística. Visites sense guia a un % limitat del Castell	↑↑↑	↑↑↑	↑↑↑
Castell de Requesens	↑↑	↑	---	---
Castell de Sant Gregori	--- *només es realitzen visites guiades en el cas de voler llogar l'espai	↑↑↑	---	↑↑↑
Castell de Besalú	↑↑↑	↑↑↑	↑↑↑	--- *el castell està obert al públic i no presenta espais propis per al seu lloguer. Es realitzen activitats privades al voltant d'aquest en altres establiments
Castell de Montsoriu	↑↑↑	---	↑ *només disposa del propi museu	---
Castell de Peratallada	--- *només es realitzen visites guiades en el cas de voler llogar l'espai	↑↑↑	---	↑↑↑

Castell de Calonge	↑↑↑ *visitable però sense guia	---	↑↑	---
Castell de Cartellà	---	↑↑↑	---	↑↑↑
Castell de Falgons	↑↑↑ *sense guia	---	↑↑	---
Castell de Foixà	↑↑↑	↑↑↑	↑	↑↑↑
Castell d'Hostalric	↑↑↑	---	↑↑↑	↑↑↑
Castell de Sant Mori	---	↑↑↑	---	↑↑↑
	*només es realitzen visites guiades en el cas de voler llogar l'espai			

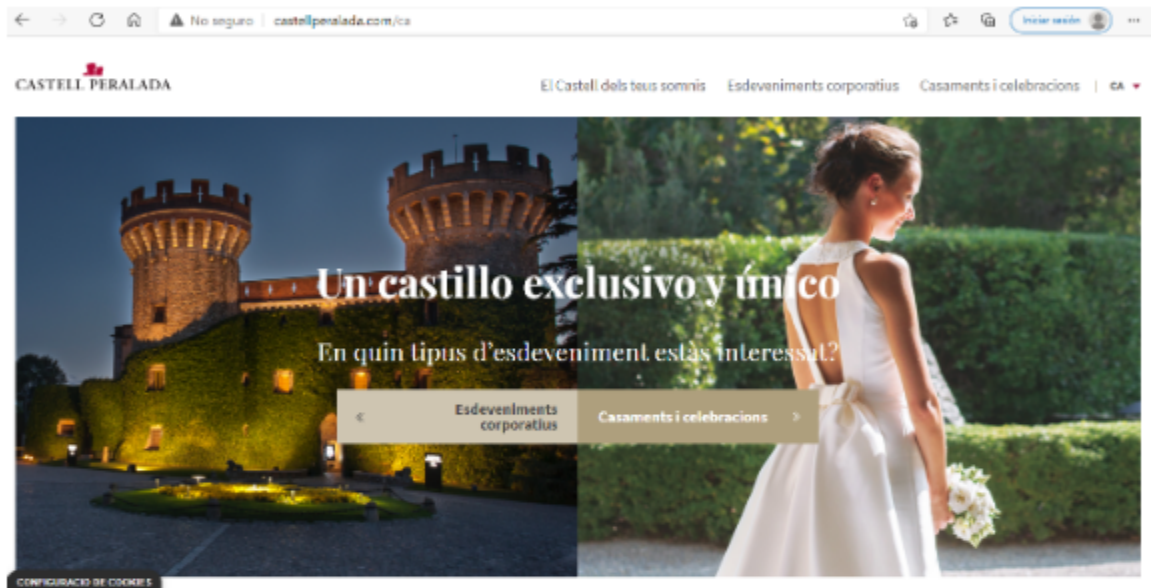
4. ANÀLISI COMPARATIVA

4.1 Contingut mediàtic

Comparant l'activitat, funcions i manteniment que acullen i reben aquests castells amb el castell de Sant Ferran, identifiquem en un primer pla que pel que fa a l'activitat mediàtica i el format digital del Castell de Sant Ferran, és molt pobre. Els castells esmentats anteriorment presenten una pàgina web actualitzada i innovadora. Algunes d'elles compten amb formats audiovisuals i dissenys innovadors, amb una portada actualitzada i contingut divers classificat en els seus respectius apartats.

Per entrar en detall, a nivell visual, els següents castells presenten un contingut digital estètic, actualitzat, innovador, de qualitat i atractiu.

El cas del Castell de Peralada presenta en format collage imatges de qualitat fotogràfica i degudament editades.

Captura extreta de la pàgina web oficial del castell de Peralada: www.castellperalada.com

Un altre exemple en seria el Castell de Sant Mori que ofereix un format on la imatge és el fons principal i els continguts es troben distribuïts sobre aquesta.

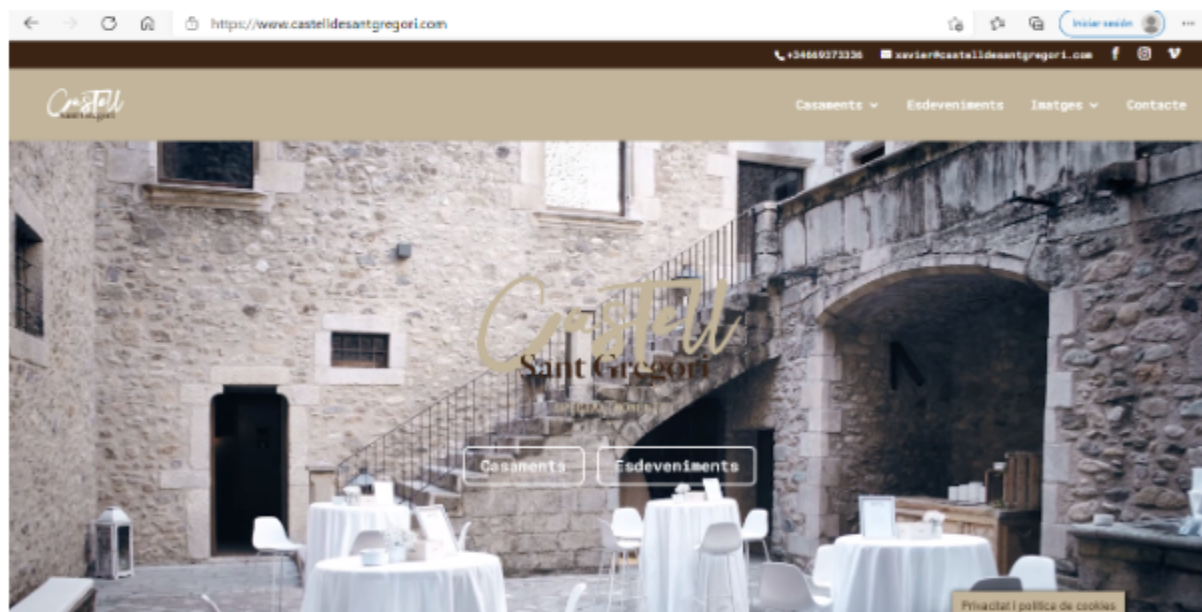
Captura extreta de la pàgina web oficial del castell de Sant Mori: <http://castellsantmori.com/wordpress/>

El Castell d'Hostalric opta per imatges aèries gravades amb dron que conviden al visitant a descobrir més sobre aquesta fortalesa i els espais que amaga sota el subtítol de "Història d'una fortalesa"

Captura extreta de la pàgina web Turisme Hostalric: www.turismehostalric.cat/ca

Per altra banda, el Castell de Sant Gregori ha optat per un disseny audiovisual a la portada intercalant escenes internes, externes amb plans generals i captant detalls molt ben encertats.

Captura extreta de la pàgina web del Castell de Sant Gregori: www.castelldesantgregori.com

4.2 Activitat turística cultural i privada

En l'àmbit cultural i d'esdeveniments, el cas del Castell de Peralada, és molt més actiu. Situat a uns 10 km aproximadament del castell de Sant Ferran, acull un gran nombre d'espectacles i actuacions a càrrec d'artistes reconeguts arreu del món que porten les seves estrenes i creacions a espais de categoria del castell.

Compta amb importants espais com el casino i zones privades de *chill-out* pels clients, es tracta d'un castell on la majoria d'activitats i esdeveniments són per a un públic adult i de classe mitjana/alta. A més, compta amb personal professional des d'aparca-cotxes pels clients, hostesses, etc. Amb aquests serveis extres doncs, guanya un cert renom.

Figura 1: Castell de Peralada. "Festival de Peralada" Joan Safon. Extret de elnacional.cat
www.elnacional.cat/es/cultura/la-lirica-conquista-peralada-que-homenajeara-a-caballe_367177_102.html

Moltes parelles opten per celebrar els seus casaments en el castell, entre altres com grups d'empresa per a fer sopars o festes privades.

La jardineria per altra banda, està molt treballada juntament amb la decoració exterior, les estructures exteriors i internes estan perfectament restaurades.

És tot un conjunt de gran valor atractiu, visual i elegant. Des del detall del llac artificial, els majestuosos cignes, la vegetació cuidada, la distribució de gespa i grava, entre altres factors.

Cal dir que a diferència del Castell de Sant Ferran que és de propietat d'òrgans administratius i públics, el castell de Peralada es tracta d'una propietat privada (família Mateu) a més és la seu d'una bodega de vins.

Un altre castell a comparar, és el de Sant Mori, a uns 20 km de distància respecte al castell de Sant Ferran. El castell de Sant Mori és conegut per les estades que ofereix lluny de la ciutat per gaudir de la natura i per les luxoses habitacions i espais interiors que disposa. Un castell amb encant, cuidat al detall. Amb tretze habitacions, hostaleria i altres serveis fan que sigui un espai de luxe.

Les principals activitats que acull el castell són reunions professionals, presentacions, rodatges, comunions, noces, entre d'altres.

A través de la seva pàgina web <https://castellsantmori.com/> es realitzen les reserves i es disposa d'una àmplia varietat de fotografies de tots els seus espais.

No ofereix visites guiades, es tracta més d'un castell que com a punt fort s'utilitza per a turisme rural.

Figura 2: Castell de Sant Mori. Imatge extreta de <https://castellsantmori.com/>

Per altra banda, la Ciutadella de Roses, tot i no poder-la considerar castell com a tal, ofereix les mateixes activitats i serveis que el castell de Sant Ferran.

La ciutadella va estar abandonada fins al 1991, any en què es varen obrir les portes al públic. El 2004 es convertí en el Museu de la Ciutadella de Roses, impulsat per la Generalitat de Catalunya, la Diputació de Girona i l'Ajuntament de Roses. Actualment les seves principals funcions són rebre visitants i que aquests puguin visitar el recinte, museu i acollir esdeveniments culturals reconeguts com el festival de música anual *Sons del Món*.

La ciutadella de Roses és un potent atractiu turístic que cada any i sobretot en època d'estiu, rep nombrosos visitants.

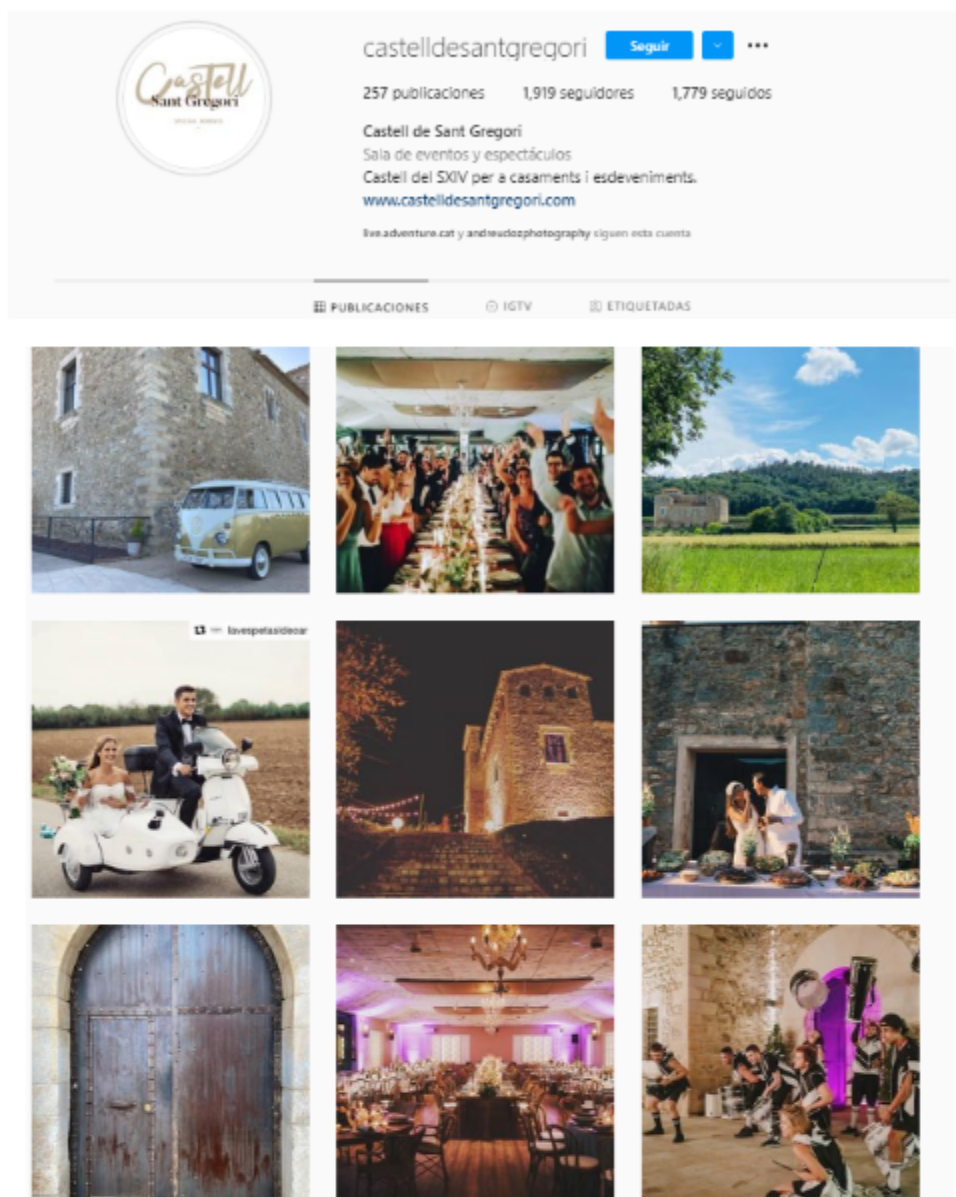

Imatge de la revista Magellan. (article 27 d'abril de 2020). Ciutadella de Roses. Un paseo por la fascinante historia de la Ciudadela de Roses. Revista Magellan: La revista de viajes escrita por viajeros. www.magellanmaq.com/un-paseo-por-la-fascinante-historia-de-la-ciudadela-de-roses/

Finalment i el més llunyà, el Castell de Sant Gregori a uns 45 km de Figueres. Es tracta d'un castell amb un ús única i exclusivament dedicat al lloguer de sales per a esdeveniments privats.

En un estat de conservació, restauració i manteniment impecable, el castell de Sant Gregori és un espai ideal per a organitzar reunions, celebracions... Ofereix a més, servei de cuina, càterring i allotjament a la masia Cal Bort a pocs metres del castell.

De propietat privada, aquest castell el trobem a gairebé totes les xarxes socials. És constantment actiu i rep molt de *feedback* per part dels seus clients. Aquests mateixos publiquen fotografies etiquetant-lo i comentant la seva experiència.

Captura del perfil oficial d'Instagram del castell Sant Gregori. www.instagram.com/castellidesantgregori/

Per concloure i després de comparar els respectius castells, podem confirmar que la programació cultural i d'activitats en general, de Sant Ferran, és extremadament limitada en comparació a aquests castells. Disposa d'una activitat i agenda cultural molt escassa (sense tenir en compte el COVID-19).

4.3 Arquitectura, estat i accessos

Pel que fa a la il·luminació, la majoria dels castells anteriors presenten una il·luminació artificial treballada i cuidada, per a esdeveniments nocturns, detall que el castell de Sant Ferran no presenta i per tant, limita l'activitat i atractiu nocturn.

Els castells anteriors presenten una distribució en la jardineria i decoració repartides en els diferents espais en mans d'especialistes, factor que no queda reflectit a Sant Ferran.

Els espais interiors com ara les caval·lerisses es troben en un estat de deterioració greu, en el cas del sostre, on la majoria de maons queden descobertes per l'absència de ciment deixant la possibilitat que es desprenguin, a més de perjudicar l'estètica de l'espai, afecta la seguretat del visitant i de l'estructura.

Figura 3: Caval·lerisses. Imatge editada extreta del Diari El Punt Avui.

"Les caval·lerisses del Castell de Sant Ferran" Manel Lladó, El Punt Avui. Cultura. Figueres (2 de juliol de 2017)

Per altra banda, la majoria d'accessos no estan restaurats. El pas del temps i les persones han desgastat els passos i entrades de la ruta de la visita, a més, la majoria d'ells no compten amb passos, baranes o infraestructures per a persones amb discapacitat o mobilitat física reduïda.

Molts dels espais del Castell no són visitables i presenten gran quantitat de runes fruit de conflictes passats i de la mateixa deterioració, a més d'una present vegetació salvatge que fan possible inhabilitar el seu pas i per tant, la visita.

5. INTERPRETACIÓ I ANÀLISI DELS RESULTATS OBTINGUTS

5.1 Mancances de la fortalesa

A nivell mediàtic i digital, la pàgina web Sant Ferran no presenta l'actualització que hem pogut apreciar als castells anteriors. Un clar exemple, en són les fotografies, les quals, per la seva qualitat, es denota que són d'anys enrere.

Captura extreta de la pàgina web de les fortaleses catalanes. lesfortalesescatalanes.info/ca/activitats-turistiques/el-castell-de-sant-ferran/

A més de la qualitat de les imatges, el format digital que presenta és molt bàsic.

Captura extreta de la pàgina web de les fortaleses catalanes. lesfortalesescatalanes.info/ca/activitats-turistiques/el-castell-de-sant-ferran/

Cal destacar que tot i disposar de xarxes socials (Facebook, Instagram...), aquestes no es mantenen actives.

Actualment no existeix cap departament o persona que s'encarregui de la promoció del monument que juntament amb l'escassa presència a les xarxes socials fan complicada la seva difusió.

Cal tenir en compte, a més, altres factors que no són mediàtics però que no descarten la seva afectació a l'hora de promocionar el castell com ara la presència de la residència logística del Ministeri de Defensa, situada a l'interior de Sant Ferran, pot ser objecte de problemàtica política a més dels esdeveniments relacionats amb el Ministeri de Defensa.

Per altra banda, la visita lliure a peu, és a dir, sense l'acompanyament del guia, pot esdevenir no satisfactòria pel visitant tenint en compte que l'únic suport per la visita lliure al recinte és el fulletó de la fortalesa amb informació molt justa. Actualment no existeixen cap tipus d'audioguia o panells amb explicacions, només indicacions amb fletxes per seguir el recorregut establert. En aquest mateix cas, hi ha una notable escassetat de bancs o espais per asseure's, descansar o simplement contemplar que a més, no compten amb ombra, la visita doncs, pot esdevenir realment feixuga si es fa a l'estiu.

A tots aquests punts, cal sumar la falta de senyalització per arribar al monument amb turisme particular. Aquests últims factors poden fer possible que el visitant descarti la recomanació a la fortalesa.

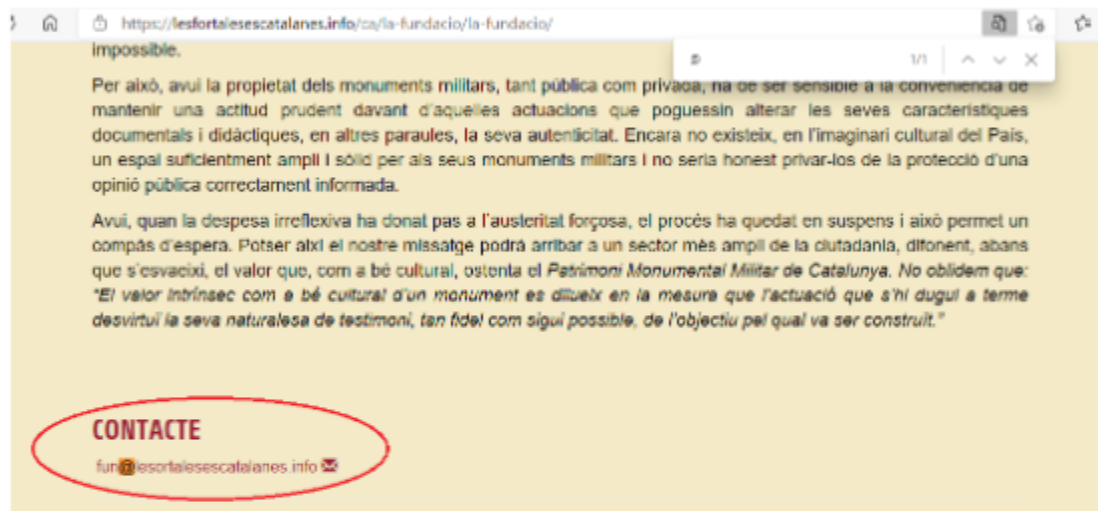
Tornant a la mediàtica, el Castell de Sant Ferran disposa de dues pàgines web de propietat diferent.

Per una banda hi ha la pàgina web castillosanfernando.org del Consorci. Aquesta inclou els següents apartats: visita virtual, consorci, serveis, situació, turisme i contacte. Acull un apartat de premsa i notícies emmarcats entre els anys 2014 i 2019, per la qual cosa denota que la pàgina web fa dos anys que està inactiva i desactualitzada. Es tracta d'una pàgina web merament informativa creada pel mateix Consorci.

Per l'altra banda, existeix la pàgina web lesfortalesescatalanes.info. En el cas de voler sol·licitar informació sobre les visites guiades i reserves, cal dirigir-se a aquesta. De propietat de la Fundació de les Fortaleses Catalanes.

Les dues pàgines web no presenten cap relació estètica ni de format i estan perjudicades per una notable mancança d'actualització, quant a notícies i com de format.

Pel que fa a altres mancances identificades, la pàgina web de les Fortaleses Catalanes presenta errades d'escriptura i adreces electròniques diferents. Trobem el correu de contacte fun@lesortalesescatalanes.info en un dels apartats, mentre que a la mateixa web però en un diferent apartat hi trobem dif@lesfortalesescatalanes.info. Aquests aspectes provoquen confusió i no deixen clar quina adreça és la bona.

Captura extreta de la pàgina web de les forteses catalanes. lesfortalesescatalanes.info/ca/activitats-turistiques/el-castell-de-sant-ferran/

Captura extreta de la pàgina web de les forteses catalanes. lesfortalesescatalanes.info/ca/activitats-turistiques/el-castell-de-sant-ferran/

Per altra banda, podem afirmar que el Castell no realitza suficients col·laboracions, és a dir, es limita a les visites que rep del turisme.

Pel que fa al manteniment dels accessos són alguns els espais visitables que els hi caldria una important neteja i reconstrucció (sobretot pel nombre de restes de ruïnes) i la restauració d'alguns passos (escales, rampes, sortides, sostres...) afectats per passats bombardejos i freqüents usos. La deixadesa d'aquests aspectes pot convidar a una decepció al visitant.

Hi ha espais els quals degut a l'estat d'abandonament que es troben, no són visitables. Per tant, el visitant no pot accedir a tots els espais de la fortalesa. Actualment no hi ha projecte de restauració dels espais interiors plens d'història.

Cal reivindicar la urgent i necessària restauració que manca en determinades parts i espais del castell, algunes d'elles malmeses per conflictes bèl·lics però sobretot per una notable i progressiva deixadesa i abandonament.

6. PLANTEJAMENT ESTRATÈGIC DE COMUNICACIÓ

6.1 Propostes d'acció de comunicació, actualització i promoció

A continuació dispenso de diverses propostes destinades a l'actualització mediàtica amb la finalitat de difondre l'activitat de la fortalesa a través dels següents apartats.

- **Creació d'un departament de promoció i difusió intern**

Cobrir la manca d'una campanya de comunicació i difusió a través de la contractació d'una persona que s'encarregui de la promoció del monument o bé que el mateix/a recepcionista, compagini la seva tasca amb el perfil de *community manager*

- **Potenciar el públic figuerenc i nacional**

Actualment la poca promoció que se'n fa de la fortalesa està majoritàriament destinada al públic estranger a través d'organismes com l'Oficina de Turisme o l'Ajuntament de Figueres acompanyats de hashtags com #visitfigueres. Aquestes estratègies descarten el públic

figuerenc i per tant aquest no mostra interès en una proposta turística de la seva ciutat natal.

- **Les dates**

Les dates i dies festius són claus, per tant, crear i divulgar a través de les xarxes socials anuncis i campanyes publicitàries durant les èpoques festives com Setmana Santa, Nadal, Sant Pere (festiu a Figueres) entre d'altres i aprofitar la festivitat per animar al públic a visitar el monument.

- **Estratègies de divulgació per part dels usuaris**

Per tal de promocionar la fortalesa, crear sortejos a les xarxes socials per guanyar una o dues visites gratuïtes al castell. Els usuaris comparteixen una imatge o hashtag determinat que es divulga per les xarxes i arriba amb més facilitat als usuaris.

Una altra possible opció seria programar un concurs de fotografia del castell de Sant Ferran i així doncs divulgar i promocionar la seva imatge.

- **Actualització de la pàgina web i el seu contingut**

Com hem pogut apreciar, cal una actualització i innovació tant pel que fa al disseny com a les imatges i fotografies de la pàgina web. En un món digitalitzat com el d'avui dia, és important disposar d'una pàgina web però sobretot, que aquesta sigui atractiva per a l'usuari i futur visitant.

La pàgina web del Castell de Sant Ferran podria optar per una estètica audiovisual similar a les analitzades anteriorment. Com en el cas del Castell de Sant Gregori, que opta per una portada de presentació d'escenes audiovisuals de format curt i original dels seus espais interiors i exteriors destacant-hi cada singular detall. El castell d'Hostalric per altra banda, és presentat a la seva pàgina web des d'una vista aèria gravada amb un dron, aquesta tècnica de gravació és molt innovadora a més d'original i captivadora. Estratègies audiovisuals d'aquests tipus són clau per a captar l'atenció del visitant i convidar-lo a descobrir més sobre aquest.

El format i qualitat del material gràfic i l'estètica de la pàgina web del Castell de Sant Ferran no representa el seu valor real, és a dir, la fortalesa de Sant Ferran és una estructura

impactant i imponent per a l'ull humà però la perspectiva i enfocament que se'n fa d'ella a la pàgina web no queda reflectit.

Avui dia, tenim un gran percentatge de material digitalitzat, és essencial disposar i presentar formats atractius. La fotografia i el disseny digital té un paper clau a l'hora de vendre o promocionar un producte o servei.

Alguns dels usuaris que han visitat el Castell de Sant Ferran en els últims anys, han publicat fotografies a les xarxes socials i als seus perfils. A diferència de les imatges de la web de Sant Ferran, aquestes fotografies de particulars són realment atractives i ben aconseguides.

Figura 4: Vista aèria Castell de Sant Ferran. Extreta del recull d'imatges del perfil d'Instagram públic de @Jimix_Shoot

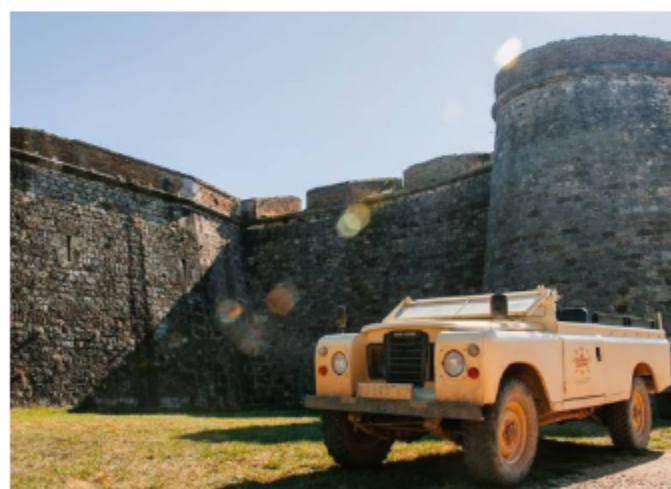

Figura 5: Visita guiada al Castell de Sant Ferran. Extreta del recull d'imatges del perfil d'Instagram públic de @martamuro_fotografia

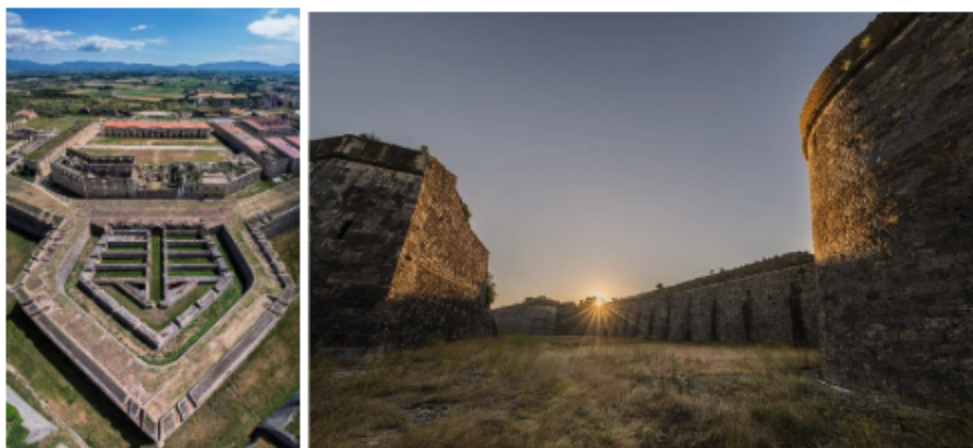

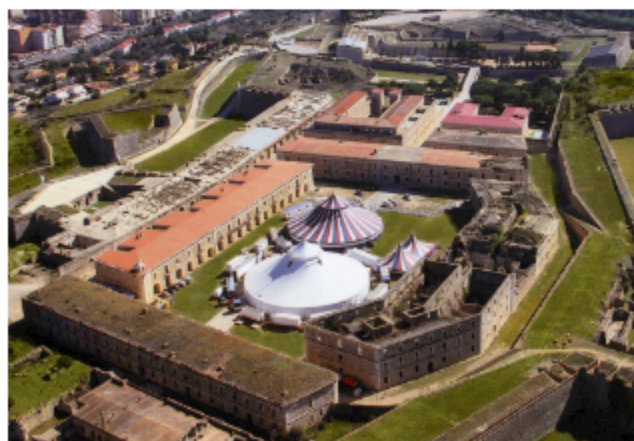
Figura 6: Vista aèria baluard del Castell de Sant Ferran. Extreta del recull d'imatges del perfil d'Instagram de @jordi_renart

Figura 7: Últim sol entre les muralles. Extreta del recull d'imatges del perfil d'Instagram de @jordi_renart

- Documentar les col·laboracions

A través de l'anàlisi comparativa realitzada anteriorment cal considerar l'opció de disposar a la pàgina web d'un apartat dels esdeveniments culturals que s'han realitzat al castell. Com ara el reconegut Festival de Circ Internacional, els tallers i espectacles de la companyia de dansa Agitart, les curses atlètiques a càrrec de diferents associacions i clubs esportius professionals, els cursos d'astronomia realitzats al Pati d'Armes durant l'època d'estiu, els nombrosos rodatges de pel·lícules exitoses que s'han estrenat a reconegudes plataformes com ara Netflix o transmès a TV3, Neox, entre altres.

És important deixar constància que al castell s'hi realitzen, o bé realitzaven en gran volum, un desplegat ventall d'esdeveniments culturals. Aquests han format part de la història del castell i li han aportat renom, ús i interès. És per això que la constància de tals esdeveniments a la pàgina web, esdevindria un punt a favor.

Actualment, a la pàgina web no existeix cap apartat dedicat als usos aliens al turisme que ha acollit el castell, esmenta que es realitzen esdeveniments culturals però no ens facilita cap exemple ni imatge. La major part dels esdeveniments mencionats anteriorment, són de grans dimensions i no queda constància a la web que s'hagin dut a terme.

Figura 7: Festival Internacional de Circ, 2013. Fotografia de Marc Martí

És per això essencial l'exposició de les activitats organitzades al llarg del temps per mantenir-lo actiu no només a escala turística, sinó també per despertar l'interès a empreses, particulars, associacions, etc.

Es tracta de fer visible que també hi és present l'opció d'utilitzar la fortalesa per altres fins, i no només a nivell turístic, de presentar els nombrosos espais que el constitueixen ja que actualment no tenen cap ús ni reben cap mena de manteniment.

- **Potenciar i difondre a través de xarxes socials**

Augmentar l'activitat en les pròpies pàgines web i xarxes socials del castell a través de vídeos, publicacions, fotografies diàries o setmanals.

- **Recuperar l'hostaleria**

Promocionar el servei d'hostaleria al visitant i no visitant que es troba dins la fortalesa. Actualment i des de fa 3 mesos, ha reobert el restaurant que es troba dins la fortalesa sota el nom d'*El Mirador de l'Empordà*. Cal tenir en compte que l'antic restaurant, anomenat en aquell moment, *La Cantina*, va restar un parell d'anys tancat afectant greument l'activitat dins la fortalesa.

- **Promoció del lloguer d'espais**

Fomentar la promoció de la cessió d'espais de durada temporal per a la creació de tallers, exposició, conferències... Fer visible l'opció de llogar espais dins la fortalesa per tal d'acollir esdeveniments privats i/o públics puntuals. Actualment és desconegut per a molts l'opció de poder disposar d'un espai per a fins culturals, cursos o reunions.

6.2 Elaboració de missatges

Per a poder dur a terme els projectes col·laboratius i de comunicació anteriors, cal crear un missatge, marca o eslògan que acompanyi aquestes accions. Per això és important que el Castell de Sant Ferran vagi acompanyat d'una frase o expressió atractiva que representi la fortalesa i les seves experiències. Actualment, l'Oficina de Figueres promou des de fa anys, el hashtag #visitfigueres, el Museu Dalí per altra banda promou el #DalídeFigueres.

Aquests missatges són etiquetes que acompanyen cada captura, experiència i petjada de l'espai visitat. Les etiquetes corren i marquen la imatge del visitant. Els turistes publiquen les seves fotografies a les xarxes socials acompanyats d'aquests hashtags que beneficien a la difusió de l'organisme i espai visitat.

El castell de Sant Ferran podria optar per divulgar un hashtag com ara #SantFerranExperience i a través d'aquest teixir una xarxa amb aquesta etiqueta que acompanyi cada fotografia.

Per altra banda, i a través d'un departament de promoció establert, caldria dissenyar un pla de comunicació, un pla on consti amb quina freqüència es publica material visual i audiovisual de la fortalesa i dels seus serveis, determinar a quin públic va dirigit, adjudicar en quines plataformes es duria a terme la promoció i divulgació, etc

6. 3 Pla de difusió

La promoció de la fortalesa coseja ja que no existeix cap pla de comunicació, ni planificació de publicació de contingut ni cap pla estratègic divulgatiu.

Com a monument declarat bé cultural i d'interès nacional seria imprescindible la publicació de contingut mínim un cop per setmana entre les seves xarxes socials i així doncs mantenir activa la seva activitat digital i mediàtica.

Per aquestes publicacions setmanals optaria per les xarxes socials més conegudes com Facebook, Instagram o Twitter. Les publicacions inclourien contingut atractiu com ara fotografies que capturin un percentatge just de la fortalesa i els seus exteriors i interiors, deixant espai per la curiositat de l'usuari juntament amb frases que captin l'atenció d'aquest. A més, per poder abarcar més públic, es publicaria en anglès, francès, català i castellà.

N'adjunto algunes propostes a continuació

A més de les xarxes socials que són essencials per a la difusió de l'activitat de la fortalesa, es tindran en compte a més, tres estratègies clau amb l'objectiu de difondre el patrimoni cultural i despertar interès als diferents públics.

Aquestes es classifiquen en:

- La didàctica del patrimoni: És aquella que es troba en un context pedagògic o acadèmic. Dirigida principalment a un públic estudiantil. Els recursos patrimonials complementarien l'aprenentatge. En aquest punt, s'establiria dins la programació acadèmica de les escoles figuerenques i de rodalies la visita a la fortalesa.
- La divulgació del patrimoni: Donar a conèixer al públic els recursos culturals que s'associen als patrimonials. El Castell de Sant Ferran com a element cultural ha de visitar.
- La interpretació del patrimoni: Actuar establint una connexió emocional i intel·lectual amb el públic a través dels recursos patrimonials.

L'última estratègia és clau, tenint en compte que existeix un turisme que no presenta interès per al patrimoni cultural. A través de l'estratègia d'interpretació del patrimoni es fomenten les connexions emocionals i intel·lectuals dels visitants de la manera més efectiva per tal de millorar la qualitat de l'experiència, agafar consciència del significat del recurs que visiten i desenvolupin el desig de conservar-lo.

Un exemple de cas d'estratègia d'interpretació del patrimoni seria el següent. Suposem que arriba un turista que no mostra interès històric ni cultural per la fortalesa, un pla estratègic seria optar per la possibilitat de d'oferir-li un *Scape Room* pel castell, d'aquesta manera el visitant gaudeix del castell i apren a través del joc i diversió en col·lectiu.

En el cas de la mainada, la visita pot resultar avorrida i feixuga si es donen moltes dades històriques i es toquen punts complexos. Aplicant una estratègia d'interpretació del patrimoni es podria dur a terme una visita teatralitzada, on per exemple, soldats i guardians, ens expliquessin la història de Sant Ferran de la manera més entretinguda.

7. POSSIBLES USOS

El Castell de Sant Ferran compta amb milers de metres quadrats d'edificacions sense cap utilitat. L'aprofitament d'aquests espais es podria dur a terme mitjançant un conveni de col·laboració entre els gestors actuals del recinte i els col·lectius interessats en la seva explotació. Aquesta col·laboració hauria de permetre definir els usos dels espais, prestant una important atenció a la conservació del monument. Aquests usos haurien d'estar recollits en un catàleg d'activitats que fos respectuós amb la imatge del monument i amb una temàtica adequada a l'entorn. Entre les propostes es considerarien :

7.1 Serveis de restauració i hostaleria

7.2 Petits comerços de productes artesans i de proximitat

7.3 Centres de formació de dansa, arts escèniques, circ, etc.

7.4 Locals per a activitats d'entitats socials de la comarca i província

7.5 Museu

7.6 Visites teatralitzades

7.7 Lloguer d'espais per a empreses/companyies privades

7.8 Espai de trobada de col·lectius i esdeveniments culturals i esportius

7.9 Convenis amb centres culturals i fundacions privades

7.1 Serveis de restauració i hostaleria

El Pati d'Armes del Castell de Sant Ferran, podria aplegar un conjunt de serveis de restauració i hostaleria, tenint en compte les seves grans dimensions, sota les voltes del voltant de la plaça. Tot i la seva dimensió, caldria elaborar prèviament una organització espacial pactada per tal de no abusar de l'espai i conservar l'estètica visual de la plaça, evitant cobrir la estructura arquitectònica del castell.

7.2 Petits comerços de productes artesans i de proximitat

Els artesans, locals i artistes podrien vendre els seus productes fets a mà. Acolliria un plegat de propostes i productes ecològics, de la ciutat, de la comarca, és a dir, de km0 i amb

marca pròpia. Evitant productes i serveis d'empreses grans i internacionals i donant l'oportunitat de promocionar i divulgar productes de la terra, fets per persones locals.

Entre aquestes propostes hi tindrien cabuda artesans i artistes com joiers que treballen l'or i la plata creant les seves pròpies peces, artesans que treballen amb fusta creant joguines per la mainada, mobles, jocs de taula... fins a flequers i pastissers potenciant els productes gastronòmics típics de la terra.

Així doncs, el visitant local i estranger tindria l'oportunitat de disposar en la mateixa visita de la fortalesa productes fets a mà de negocis singulars juntament amb gastronomia de l'Alt Empordà i Catalunya.

7.3 Centres de formació de dansa, arts escèniques, circ, etc.

A més del Pati d'Armes, Sant Ferran disposa d'instal·lacions i espais interiors de grans dimensions, altura i llum. Actualment un petit percentatge d'aquestes instal·lacions és ocupada per despatxos i reunions del Consorci i personal militar, mentre que el gran percentatge restant, són buides.

A Figueres, són diversos els col·lectius de dansa i grups de música, que cerquen sense èxit trobar un espai de trobada per assajar i crear. Aquests col·lectius són entitats com la companyia de Teatre Jove A mossegades o la companyia de dansa Element. Es tracta d'entitats creades per joves sense ànim de lucre que han d'assolir unes despeses mensuals notables per disposar d'espai d'assaig. Actualment, l'Oficina Jove de l'Alt Empordà, ubicada al centre de Figueres, disposa d'una sala per a tals col·lectius i finalitats, però la seva disponibilitat és molt limitada.

Així doncs, les instal·lacions no utilitzades del Castell i dimensions d'aquestes farien d'un espai idoni per aquests col·lectius. A més, seria de considerar utilitzar aquests espais per què centres de circ i dansa professionals poguessin oferir formacions i ensenyaments professionals.

Per concloure aquest apartat, es podria posar sobre la taula la proposta d'oferir estades i residències artístiques. És a dir, artistes i professionals de la cultura poguessin desenvolupar-se i formar-se en el Castell durant estades que oferissin la pernoctació d'aquests.

7.4 Locals per a activitats d'entitats socials de la comarca i província

Potenciar els immensos espais de la fortalesa juntament amb els racons que amaga per acollir entitats, esplais, grups escolta, casals entre d'altres amb la finalitat de realitzar gimcanes, jocs de nit, tir amb arc...

7.5 Museu

Al castell de Sant Ferran s'hi han trobat nombroses peces arqueològiques entre material militar de la Guerra Civil Espanyola, restes de murs provocats per explosions, utensilis, joies, quadres, mobles del segle XVIII, entre d'altres. Tots ells, guardats i propietat del Ministeri de Defensa que es troben dins la fortalesa però tancats al públic. Considero l'opció de restaurar degudament aquestes peces i dedicar un espai tancat per exposar-les al públic, actuant com a museu.

7.6 Visites teatralitzades

A l'Alt Empordà, són diversos els espais culturals i patrimonis històrics que ofereixen visites teatralitzades al públic, Castelló d'Empúries per exemple, realitza una ruta a través del seu nucli antic a través dels edificis històrics a mans de companyies de teatre, oferint una visita original i atractiva per a tots els públics.

7.7 Lloguer d'espais per a empreses/companyies privades

Esmentat anteriorment, el lloguer d'espais per a òrgans privats esdevindria un aprofitament i ús molt útil, tant per a les empreses i companyies com per a la restauració, promoció i aprofitament de les múltiples sales que disposa la fortalesa.

Entre aquests usos, hi tindrien cabuda les reunions empresarials fins a la realització de rodatges per a produccions.

7.8 Espai de trobada de col·lectius i esdeveniments culturals i esportius

Les dimensions de la fortalesa conviden a ser un espai ideal per a col·lectius culturals i esportius amb la finalitat de realitzar-hi trobades i actes puntuals com concerts, espectacles, festivals, curses, etc.

7.9 Convenis amb centres educatius, culturals i fundacions privades

Optar per fer arribar el monument a les escoles i oferir visites guiades als centres de primària i secundària.

Crear un circuit turístic amb el Castell de Sant Ferran amb un patrimoni més promocionat i popularment conegut com el Museu Dalí. La proposta seria que els dos patrimonis col·laboressin conjuntament, evitant la competència i optant per la complementació entre ells. Potenciar la cultura patrimonial figuerenca en tots els seus punts geogràfics i evitar la centralització d'avui dia que hi ha sobre el Museu Dalí.

8. CONCLUSIONS

El castell de Sant Ferran és el monument més gran de tot Catalunya i la fortalesa baluardada de majors dimensions d'Europa. Tot i posseir aquesta exclusivitat, hem pogut observar a través d'una extensa recerca, investigació, valoració i opinions, que aquest privilegi no cobreix les visites turístiques anuals ni el reconeixement ni aprofitament cultural d'aquesta.

Tot i els diferents òrgans que integren la fortalesa, des del Consorci a Els Amics del Castell fins a la Fundació les Fortaleses Catalanes, podem afirmar que totes elles presenten una gran mancança pel que fa a la promoció i difusió del monument.

A més, cal tenir en compte que Sant Ferran competeix contra altres icones figuerenques com el Museu Dalí. Fer-se un lloc entre aquestes és difícil. És necessari alçar un bon projecte de promoció per destacar-la.

Un dels objectius que s'han aconseguit a través d'aquest projecte és consolidar unes millores pel que fa al sistema de promoció i difusió del monument a través d'una anàlisi comparatiu entre altres fortaleses de l'àmbit alt empordanès i gironí. Mitjançant aquesta

anàlisi hem procedit a identificar quines eines i estratègies de comunicació emprenen aquestes fortaleses per aplicar-les al castell de Sant Ferran.

Per una banda hem pogut apreciar una notable mancança pel que fa a la contractació d'un perfil o existència de departament que s'encarregui de la promoció i comunicació del monument. Per aquesta raó, es proposa contractar una persona que gestioni, promociioni i divulgui el castell i els seus serveis.

A més, s'ha pogut apreciar clarament que cal augmentar l'activitat en xarxes socials a més d'actualitzar el format, les errades d'escriptura i estil la pàgina web de Fortaleses Catalanes.

A través de publicacions a les xarxes i un bon pla de comunicació caldria plasmar les col·laboracions que ha realitzat Sant Ferran al llarg dels anys. La fortalesa ha acollit nombrosos festivals internacionals, esdeveniments singulars, rodatges exitosos, entre d'altres que rarament han quedat mencionats a les seves plataformes, a més d'aquests exemples, cal alçar la veu de les infinites possibilitats que ofereix la fortalesa a nivell turístic, cultural, patrimonial i cultural.

La comunicació és el recurs que li manca a la fortalesa, la comunicació del patrimoni cultural és imprescindible per a la visibilitat i reconeixement de dit patrimoni de manera que el públic valori i estableixi una identitat i relació amb aquest.

Cal dissenyar un pla de comunicació adaptat a tots els públics i que el Castell esdevingui un espai de tots (en sentit de conservació, restauració, apreci i valor) i per tots (aprofitament social, públic i d'enriquiment cultural, patrimonial i històric).

El patrimoni ja el tenim, ara cal doncs consolidar un pla de comunicació dut a terme per departament que treballi exclusivament per potenciar l'atracció del turisme, visibilitzar els múltiples serveis que pot arribar a oferir el monument, conscienciar a la població local i estrangera de la riquesa patrimonial i cultural del territori més enllà de les icones imposades i donar el valor i el reconeixement que mereix aquesta fortalesa.

Jo, Judith Carrasco, al Pati d'Armes havent finalitzat una visita guiada.

8.1 ENTREVISTA A JOAN MANUEL ALFARO I GUIXOT

Entrevista

29/06/2021

“De gent que li interessa el patrimoni de veritat, n’hi ha poca, no ens hem d’enganyar”

Joan Manuel Alfaro i Guixot

Vicepresident i cap de la Fundació les Fortaleses Catalanes, cap de departament de gestió i difusió de la fortalesa del Castell de Sant Ferran i conservador del monument.

-Quins òrgans integren el Castell de Sant Ferran?

-La situació administrativa del monument és particular. El monument és propietat de l'Estat i la seva gestió està cedida al Ministeri de Defensa. El 2003 es va crear un consorci entre la Generalitat de Catalunya, l'Ajuntament de Figueres i el Ministeri de Defensa per gestionar la major part del castell. Per altra banda, la Fundació les Fortaleses Catalanes és l'entitat que s'encarrega de la gestió de la visita pública al monument

-Quins serveis ofereix actualment el Castell de Sant Ferran?

-Visites convencionals on el públic visita a peu la fortalesa i visites guiades on s'hi afegeix una part més lúdica que inclou el recorregut complet amb l'explicació d'un guia amb Land Rover, un recorregut en barca per les cisternes... Aquesta última ens permet augmentar el públic. A més, el castell és obert a empreses, particulars, companyies, associacions, etc. S'hi han fet pel·lícules, casaments, convencions, conferències, concerts, etc. És un espai obert a infinitat d'activitats.

-Molt bé! Aquestes entitats i empreses actuen com un bon canal de promoció pel castell, no?

-Sí i no. És a dir, les fires dins el castell poden esdevenir beneficiàries o invasives. Les invasives són aquelles que ens obliguen a tancar el monument al públic i per tant les seves

respectives visites guiades. En esdeveniments passats, el castell quedava amagat per la mateixa fira i aquesta no respectava l'estructura del monument. Per tant, fires sí però amb sintonia amb la fortalesa i sobretot, respectant la voluntat de visita turística.

-Existeix algun projecte de restauració actualment?

-Constants. Hi ha hagut una important conscienciació del seu valor. Les restauracions tenen com a prioritat la seguretat, tant dels visitants com dels treballadors, i les floritures. Les fonts de finançament de les restauracions provenen sobretot del Ministeri de Cultura, el Ministeri de Defensa i el Consorci. Actualment s'està restaurant el baluard de Sant Narcís.

-Quins possibles usos es van plantejar per fer ús del Castell de Sant Ferran?

-Ens varen arribar propostes de projecte que no contemplaven en absolut que la fortalesa era i és un bé cultural d'interès nacional i que no es pot destruir. Es plantejaven propostes des d'àrees de servei d'autopista, a parcs aquàtics fins a parcs d'atraccions. Era fascinant perquè totes les propostes no tenien en compte aquest factor patrimonial. Ha passat de ser un lloc sense respecte cap a la història i arquitectura a un monument amb un valor patrimonial i cultural molt respectat. S'ha hagut de treballar molt per canviar la mentalitat de les persones i conscienciar-los del seu autèntic valor.

-Consideres que hi ha alguna mancança pel que fa a la promoció de la fortalesa?

-Sí, moltes. Hi ha un seguit de monuments i d'espais que són les icones de cada territori i aquestes es promocionen a tot arreu, de manera pública i privada que són un símbol com ho és la Sagrada Família a Barcelona o el Museu Dalí a Figueres. Costa fer-se un lloc entre aquestes icones. Cal dir que les xarxes socials ajuden molt, el visitant comparteix alguna fotografia de la seva experiència a Sant Ferran als perfils socials.

- Quina implicació hi ha per part de les administracions en la promoció del monument?

-L'Ajuntament, des de l'Oficina de Turisme, ha estat un puntal des del primer dia pel que fa a la promoció. A poc a poc la resta d'administracions han anat incorporant el monument a les seves campanyes publicitàries, tant en l'àmbit comarcal com autonòmic. Ha estat un procés llarg, però és que abans de l'any 1996 no hi havia una consciència ampla que Sant Ferran era un monument.

- Competir entre les icones és difícil, tenint en compte però les constants campanyes de promoció de l'Oficina de Turisme de Figueres i la voluntat d'empreses per col·laborar amb Sant Ferran, per què tot essent la fortalesa baluardada més gran d'Europa queda en un segon pla?

-Pel públic. És a dir, de gent que li interessa el patrimoni de veritat, n'hi ha poca, no ens hem d'enganyar. Quan plantejes campanyes de publicitat esperes un retorn que no vindrà. És complicat.

El castell és obert i gratuït al públic figuerenc, el que passa és que hi ha molt poca gent que li interessi. Les icones, com dèiem abans, reben públic interessat i no interessat, esdevenen llocs obligats a visitar, independentment de l'interès cultural del visitant, el fet de no visitar-los és com si no hi haguessis estat. Per davant Sant Ferran hi ha altres icones catalanes.

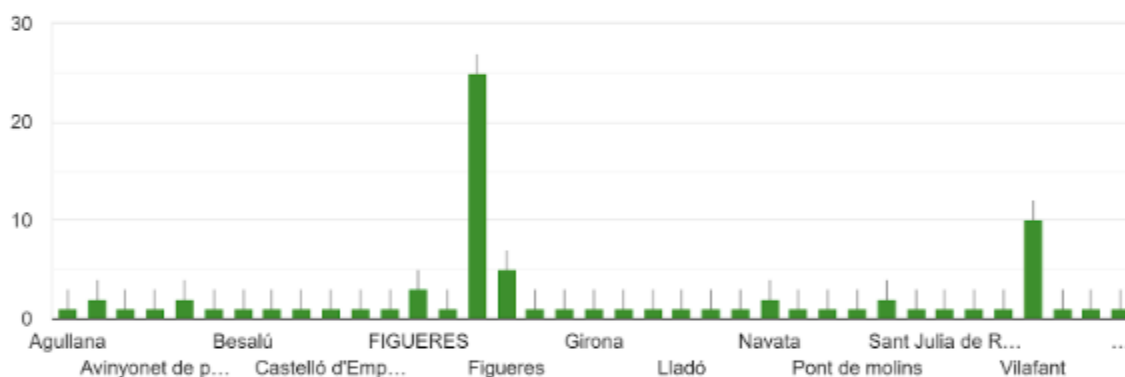
8.2 ENQUESTA

Per tal de completar la interpretació dels resultats de la recerca juntament amb l'establiment de conclusions i afirmacions, adjunto a continuació una enquesta que posa sobre la taula unes preguntes per donar respostes al desconeixement i l'interès de la fortalesa entre altres factors.

L'enquesta ha estat elaborada amb l'objectiu d'obtenir informació sobre el coneixement que tenen els ciutadans de la fortalesa, dels serveis i possibilitats que ofereix juntament amb l'interès individual històric i cultural per part dels enquestats. L'enquesta ha estat dirigida a participants majoritàriament majors d'edats compreses entre 45 i 60 anys seguit d'un públic jove d'entre 18 i 25 anys, residents principalment a Figueres i Alt Empordà i en alguns casos Girona i Barcelona.

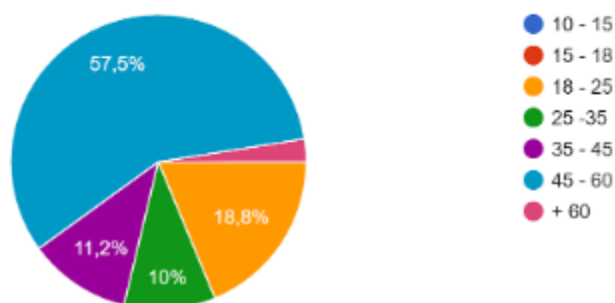
Població (residència actual)

80 respuestas

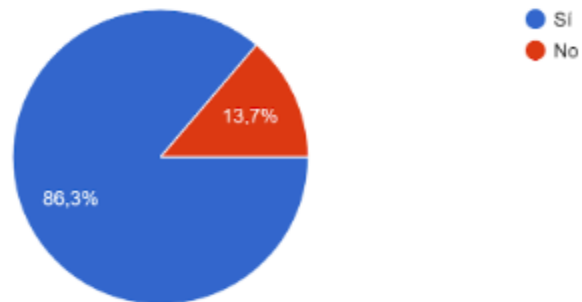
Edat

80 respuestas

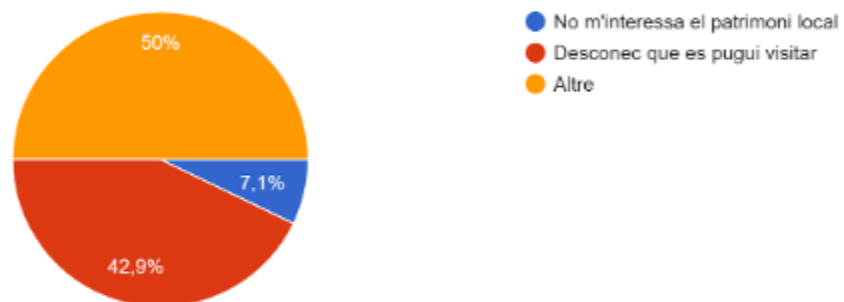
Has visitat el Castell de Sant Ferran per dins?

80 respuestas

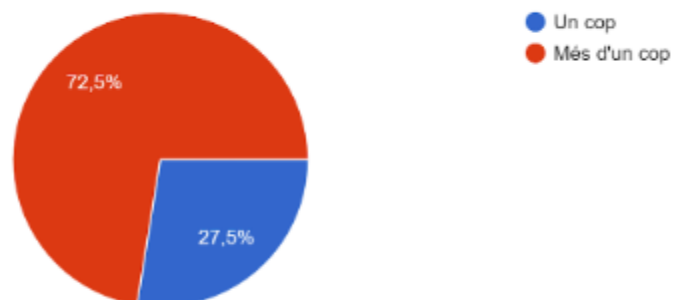
En cas negatiu, per què?

14 respuestas

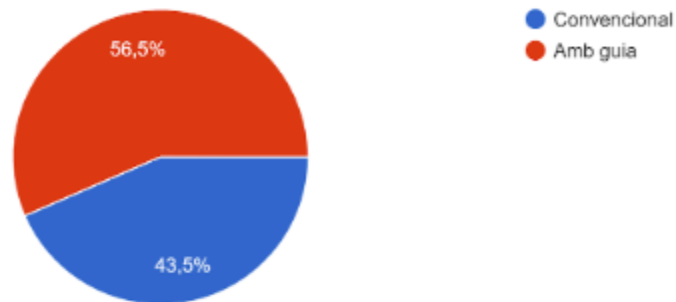
En cas afirmatiu, quants cops?

69 respuestas

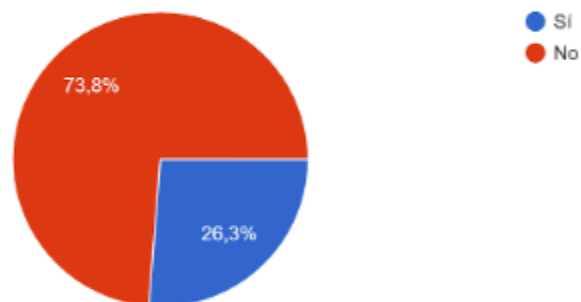
En cas afirmatiu, en format visita convencional o amb guia?

69 respuestas

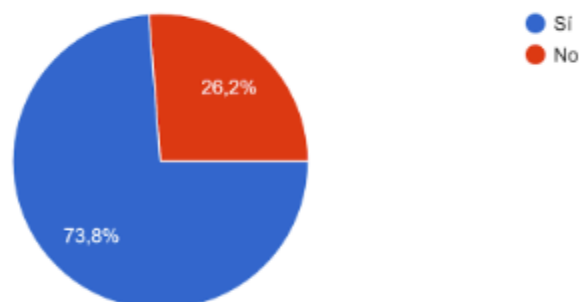
Sabies que els figuerencs/ques tenen l'entrada graüta durant tot l'any al castell?

80 respuestas

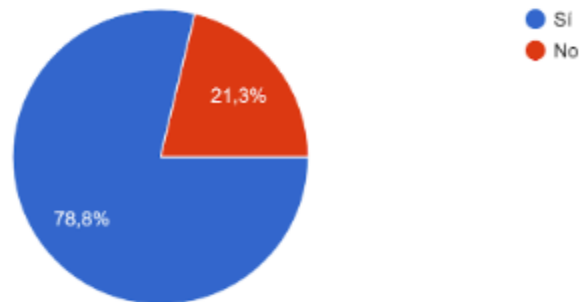
Sabies que la visita amb guia inclou una ruta amb Land Rover descapotable per les muralles, una ruta per les subterrànies mines de contra atac a mé... cisternes a 5 metres sota terra del pati d'Armes?

80 respuestas

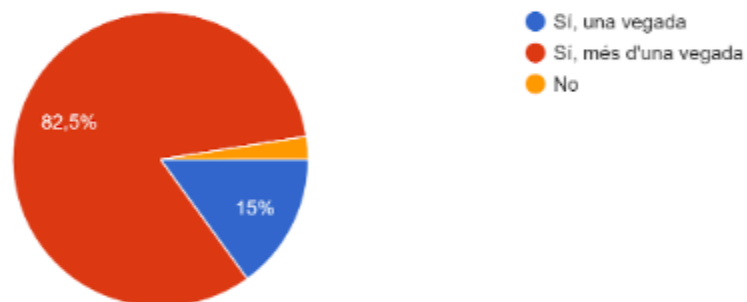
Sabies que el castell de Sant Ferran és la fortalesa baluardada més gran de tot Europa?

80 respuestas

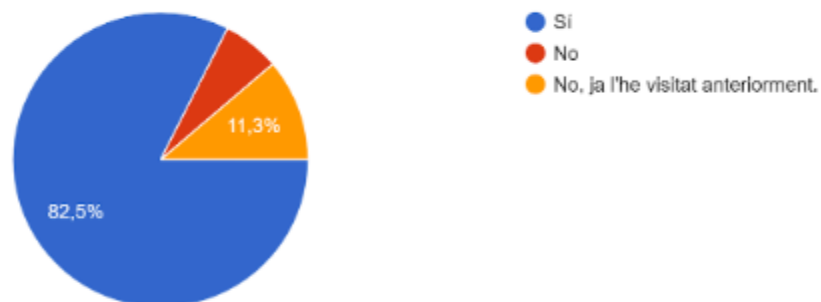
Has visitat el Museu Dalí?

80 respuestas

Tens intenció de visitar el Castell de Sant Ferran en un futur?

80 respuestas

8.2 Conclusions enquesta

L'enquesta mostra clarament, amb un 86% d'afirmacions, que la majoria de figuerencs/enques i veïns/nes han visitat el Castell i un percentatge gran d'aquests han repetit la visita.

Pel que fa a la visita convencional i la guiada, les respostes queden molt equiparades. Un 56% ha realitzat la visita amb guia mentre un 43% sense.

El que més sobta d'aquesta enquesta, és que de 80 respostes, un 73% desconeix que els figuerencs i figuerenques tenen entrada gratuïta al Castell durant tot l'any, fet doncs, que denota un cop més que hi ha una mancança pel que fa a la promoció de la fortalesa a nivell local i que per tant, cal potenciar el turisme local.

Els enquestats afirmen haver visitat més cops el Museu Dalí que el Castell de Sant Ferran. Tot i això, un alt percentatge mostra interès per visitar la fortalesa en un futur.

Per concloure, en la mateixa enquesta hi havia l'opció de deixar un comentari i entre els rebuts, destaco la reivindicació que expressaven els enquestats per augmentar la visibilització del patrimoni que hi ha al nostre territori a més de manifestar que cal molta feina de restauració de la fortalesa. Els enquestats exigeixen treure més profit del monument i aspiren a la realització d'actes culturals durant tot l'any. Finalment, els enquestats reivindiquen la manca de visibilització de la fortalesa i de la mala gestió que se'n fa.

ALT EMPORDÀ

NOM	LOCALITZACIÓ	TIPUS	VISITABLE	VISITES GUIADES	ALTRES FUNCIONS	PÀGINA WEB	OBSERVACIONS
* Castell de Peralada	Peralada	Castell i monument	sí	no	Bodega, casino, esdeveniments privats i culturals, museu	http://castellperalada.com/	
* Castell de Requesens	Cantallops	Castell	sí	sí (6€ / entrada)			
Castell de Trinitat	Roses	Castell i monument	sí	no			
Castell de Querroig	Portbou	Castell i torre de guaita	sí	no			
* Castell de Sant Ferran	Figueres	Castell i monument	sí	sí (6€ / entrada)	residència militar, museu, esdeveniments, esportius culturals i escolars	EL CASTELL DE SANT FERRAN: Fundació Privada Cultural (lesfortalesescatalanes.info)	
Castrum visigòtic	Roses	Estructura arquitectònica i jaciment arqueològic	sí	no			tan sols conserva algunes restes
Castell de Bufalaranya	Roses	Castell i monument	sí	no			
* Ciutadella de Roses	Roses	Ciutadella	sí	sí	esdeveniments culturals		
Castell Arenys	Garrigàs	edifici i monument	no	no			abandonat
Castell Bàscara	Bascarà	castell i monument	no	no			
Castell de Cantallops	Cantallops	castell i monument	no	no			
Castell Cinc Claus	l'Escala	castell	no	no			privat
Castell Empúries	l'Escala	castell	si	no			només es conserven murs i portal
Castell d'Hortal o d'Ortal	Llers	castell	si	no			actualment molt deteriorat
Castell les Escaules	Boadella i les Escaules	castell i monument	si	no			
Castell Llers	Llers	castell i monument	si	no			
* Castell de Quermançó	Vilajuiga	castell i monument	si	si	esdeveniments culturals	http://www.castelldequermanco.cat/cat/inicicat.htm	
Castell Sant Llorenç de la Muga	Sant Llorenç de la Muga		no	no			en desús

si/no

* Castell Sant Mori	Sant Mori	castell i monument	sí	sí	turisme rural, hotel, casaments, restaurant entre d'altres esdeveniments	https://castellsantmori.com/	
Castell Vilajoan	Garrigas	castell i monument					privat, s'utilitza com a segona residència
Castell Vilarig	Cistella	castell i monument	no	no			abandonat
Castell Vila-sacra	Vila-sacra	castell	si	no	Ajuntament, llar d'avis i espai d'exposició		actualment és la Casa de la vila del municipi
Castell de Verdera	Port de la Selva	castell	si	no			tan sols es conversen els murs i una torre

* **Castells actius i amb gran activitat (túristica, cultural i privada)**

si/no * **Castells actius però amb macança o bé turística, cultural o altres**

PROVÍNCIA DE GIRONA

NOM	LOCALITZACIÓ	TIPUS	VISITABLE	VISITES GUIADES	ALTRES FUNCIONS	PÀGINA WEB	OBSERVACIONS
Castell Anglès	Anglès (La Selva)	castell	sí	no			El castell està totalment desaparegut, si bé es té constància de la situació d'alguns vestigis: porta d'entrada, pati d'armes, capella, etc.
* Castell de Sant Gregori	Sant Gregori (Gironès)	castell	sí	si	casaments, esdeveniments culturals i privats, turisme rural	Castell de Sant Gregori Esdeveniments especials a Girona	
Castell de Begur	Begur	castell	sí	no			Sols resten els merlets i una gran torre destruïda
Castell de Sant Iscle	Vidreres	castell	si	no			d'estat malmès
Castell de Belcaire	Belcaire d'Empordà	Castell, monument i església parroquial catòlica	sí	no	Ajuntament		
Castell Sant Miquel	Girona	eremitori	si	no			en queden molt poques restes, donat que amb posterioritat, s'hi va construir primer una ermita (segle XV) i posteriorment, al costat, una torre de Telegrafia Òptica
* Castell de Besalú	Besalú	edifici	sí	sí (ruta pel casc antic)	restaurant		Castell de Besalú inclou: el passeig del pont i les edificacions del voltant destinades a comerços i restaurants. En molt bones condicions.

Castell Sant Pau	Santa Pau	edifici	sí (des de fora)	no			és privat i abandonat
Castell el Castellot	Beuda	edifici	sí	no			malmès
Castell de Rocabruna	Camprodón	castell i monument	sí	no			
Castell Nou	Beuda	castell i monument	no	no			privat
Castell de Segueró	Beuda	castell i edifici	no	no			privat i habitat
Castell de Sant Joan	Lloret de Mar	castell	sí	no			
Castell de Sant Joan de Blanes	Blanes	Castell i monument històric	sí	no			
Castell de Torcafelló	Maçanet de la selva	Castell i monument	si	si/no			Hi ha un cartell amb un telèfon per si es vol visitar l'interior de la capella.
Castell de Brunyola	Brunyola	castell i monument	no	no			
Castell de Vilopriu	Vilopriu	castell	si	no			part d'aquest és residència privada i forma part del conjunt de l'Església
Castell Caldes de Malavella	Caldes de Melavella	castell i monument	si	no			part d'ell forma el Consell Comarcal
Castell de Vulpellac	Vulpellac	castell	si	no			
* Castell de Montsoriu	Montsoriu	castell	si	si (amb guia 7,50€, sense guia 6€)	museu	Visita – Castell de Montsoriu	
Castell Oix	Oix	castell i edifici	no	no			de propietat privada, en molt bones condicions
Castell de Palagret	Palagret	castell i monument històric	sí	no			malmès
Castell Palau-sator	Palau-sator	castell	sí	no			
* Castell Peratallada	Peratallada	castell	sí	no	restaurant, casaments, esdeveniments privats	Castell Peratallada - El cor de l'Empordà	
Castell Pujernol	Porqueres	castell	sí	no	masia, restaurant		
Castell Ravós	Cornellà del Terri	castell	no	no			de propietat privada
Castell Palau dels Bisbes de Girona	La Bisbal	castell	sí	sí			
Castell de Rupià	Rupià	castell i monument	sí	no			de propietat municipal, per servir de casa del comú
Castell de Sales	Sales de Llierca	edifici i castell	si	no			

Castell de Sant Andreu	Ullastret	castell	si	no			
Castell Sant Esteve de Mar	Palamós	castell	no	no			habitat, propietat privada
Castell d'en Plaja	Lloret de Mar	castell residencial	si	no			residència privada
Castell de Mataplana	Gombrèn	castell	si	si			
* Castell de Calonge	Calonge de Mar	castell i monument	si	no	cada any s'hi celebra el festival de música Interludi		propietat municipal
* Castell de Cartellà	Sant Gregori (Gironès)	castell i monument	si	si	festes i esdeveniments privats, rotatjes, allotjament, restaurant...	https://www.castelldecartella.com/	
Castell d'Esclanyà	Begur	castell i monument	si	no			Actualment l'edifici serveix de masia i dependències agrícoles
Castell Montagut	Montagut	castell	si	no			
Castell de Montgrí	Torroella de Montgrí	castell i monument	si	no			
* Castell Falgons	Sant Miquel de Campmajor	castell i monument	si	no	actes culturals	http://castelldefalgons.com/	
Castell de Farners	Santa Coloma de Farners	castell i monument	si	no			
* Castell de Foixà	Foixà	castell i monument	si	si	esdeveniments privats	https://www.castelldefoixa.com/	
Castell d'Hostoles	vall d'Hostoles	castell	si	no			molt malmès, en ruïnes
* Castell d'Hostalric	Hostalric	castell	si	si (visita lliure 4€, amb guia 6€)		La visita al Castell d'Hostalric - Turisme Hostalric. web oficial	ben resaurat, turísticament actiu
* Castell Juvinyà	Sant Joan les Fonts	castell	si	si		http://es.turismegarrotxa.com/la-garrotxa/27-lugares-de-interes-de-la-garrotxa/castillo-de-juvinya/	ben restaurat, turísticament actiu
Castell la Bisbal	La Bisbal d'Empordà	castell i palau episcopal	si	no			Actualment allotja l'Arxiu Històric Comarcal
Castell de Tossa de Mar	Tossa de Mar	castell i monument	si	no	actualment, la part del castell acull el Museu Municipal		

Castell de Medinyà	Medinyà i Sant Julià de Ramis	castell i monument	sí	no			tot i ésser de propietat privada, es pot passejar lliurement per algunes parts d'aquest
Castell de Millars	Madremanya	castell i monument	no	no			restaurat per un particular i de propietat privada

* Castells actius i amb gran activitat (túristica, cultural i privada)

10. BIBLIOGRAFIA

- *Les forteses catalanes* [Consulta: 7 de juliol de 2021] <https://lesfortalesescatalanes.info>
- Consorci. *Consorti Castell Sant Ferran Figueres*. [Consulta: 1 de maig de 2021] <http://www.castillosanfernando.org/cat/>
- *Amics del Castell de Sant Ferran de Figueres*. [Consulta: 1 de maig de 2021] amicscastellsantferran.org
- Castell Perelada [Consulta: 1 de maig de 2021] castellperalada.com
- Castell Sant Mori. [Consulta: 3 de maig de 2021] castellsantmori.com
- Castell Sant Gregori [Consulta: 9 de maig de 2021] castelldesantgregori.com
- Generalitat de Catalunya. *Ciudadella de Roses*. [Consulta: 9 de maig de 2021] patrimoni.gencat.cat
- *Ciudadella de Roses*. [Consulta: 9 de maig de 2021] <http://es.visit.roses.cat/agenda/ciudadella-de-roses-739/>
- Turisme Roses. *Ciudadella de Roses*. [Consulta: 9 de maig de 2021] <http://es.visit.roses.cat/agenda/ciudadella-de-roses-739/a>
- La vanguardia. *Figueres retira el Festival Internacional de Circ*. [Consulta: 3 de maig de 2021] <https://www.lavanguardia.com/local/girona/20130202/54362681805/figueres-retira-festival-circ-castillo-san-fernando.html>
- Castells Catalans [Consulta: 29 de maig de 2021] castellscatalans.cat
- Ricard Ballo i Montserrat Tañá. 2021. *Catalunya Medieval*. <https://www.catalunyamedieval.es/>
- José Luís Navarro. 2021. *Art Medieval*. [Consulta: 20 de maig de 2021] <http://www.artmedieval.net/>
- Rafael Dalmau Editor. 202. *Fons digital*. [Consulta: 10 de març de 2021] rafaeldalmaueditor.cat
- *Les forteses catalanes. Activitats turístiques* [Consulta: 10 de juliol de 2021]. <https://lesfortalesescatalanes.info/ca/activitats-turistiques/el-castell-de-sant-ferran/>
- *Castell de Quermançó*. [Consulta: 4 d'abril de 2021] <http://www.castelldequermanco.cat/cat/inicicat.htm>
- *Castell Montsoriu*. 2021 [Consulta: 4 d'abril de 2021] <https://www.montsoriu.cat/home/es/visita/>
- *Castell de Peratallada*. [Consulta: 7 d'abril de 2021] <https://castellperatallada.com/>
- *Castell de Cartellà*. 2021. [Consulta: 3 d'abril de 2021] <https://www.castelldecartella.com/>
- *Castell de Falgons*. [Consulta: 3 d'abril de 2021] <http://castelldefalgons.com/>
- *Castell de Foixà*. 2021. [Consulta: 5 d'abril de 2021] <https://www.castelldefoixa.com/>
- Turisme Hostalric. 2021. *Castell d'Hostalric*. [Consulta: 18 d'abril de 2021] <https://www.turismehostalric.cat/ca/el-castell/la-visita>

- Turisme Garrotxa. 2021. *Castell de Juvinyà*.-<http://es.turismegarrotxa.com/la-garrotxa/27-lugares-de-interes-de-la-garrotxa/castillo-de-juvinya/>
- Empordà Turisme. 2021. *Castillo de Sant Ferran*. [Consulta: 3 d'abril de 2021]

- Turisme Figueres. 2021. [Consulta: 4 de juliol de 2021] <https://www.turismefigueres.com/es/>
- Alfaro Guixot. J. (2017) *Dos horas... en el Castillo de San Fernando Figueres* (Ediciones Les Fortaleses Catalanes)
- Vila Rodríguez, R. (2016) *EL CASTILLO DE SAN FERNANDO DE FIGUERAS, ALGUNAS NOTAS SOBRE SU ARQUITECTURA*. (Ministerio de Defensa. Secretaría General Técnica). Colección Cuadernos del Castillo de San Fernando.
- Díaz, Capmany. C (2000) *El castillo de San Fernando de Figueras: Su historia (2ª ed., 1ª)*. Editorial Generalitat de Catalunya.